

EN SKUGGVÄRLD

- om verklighet och mening

Vi lever alla våra liv genom våra sinnen och vårt medvetande, vilket betyder att vår uppfattning av världen alltid är en tolkning, inte en direkt upplevelse av verkligheten i sig. Vad vi kallar "verkligheten" är egentligen bara en konstruktion – en sammanvävning av subjektiva intryck som filtreras genom våra hjärnor. Vi kan aldrig veta exakt hur den objektiva verkligheten ser ut, om den ens existerar på ett entydigt sätt. Vad vi erfar och förstår är alltid färgat av vår perception. Detta medvetande om vår egen existens – vårt "jag" – är både en välsignelse och en börda. Vi är tvungna att förhålla oss till världen genom dessa subjektiva upplevelser, eftersom vi inte har något annat val så länge vi är medvetna om vår egen existens.

Är verkligheten så självklar som den verkar vid första anblicken?

Vi lever i en värld där vi tar saker för givna – att färger existerar, att en sten faller till marken, att vi rör oss

Ta färger, till exempel. Jag ser rött, men vad betyder det att något är rött? Färger existerar inte själva i världen; de är bara ljusvågor med olika längder som träffar mitt öga och tolkas av min hjärna. Men en annan varelse – ett djur, eller till och med en annan människa – kanske ser något helt annat. Vi kan komma överens om att kalla en viss våglängd "röd", men vi vet aldrig om vi upplever samma sak.

Tänk på hur vi upplever ljud också – vad betyder det att ett ljud är "högt" eller "lågt"? För någon med hörselnedsättning kan samma ljud vara svårhört eller till och med omöjligt att uppfatta. Vi kan komma överens om att kalla en viss ton "hög", men det betyder inte att vi alla upplever den på samma sätt. Kanske finns det ingen absolut färg eller ton, bara en upplevelse som uppstår i oss, subjektivt och isolerat.

Och det gäller inte bara färger och ljud. När jag känner något – hårt, mjukt, varmt, kallt – hur vet jag att någon annan känner det på samma sätt? Smärta, tryck, tyngd... allt filtreras genom mitt nervsystem. En sten känns hård för mig, men vad betyder det egentligen att något är "hårt"? På en atomär nivå är all materia mest tomrum, och det jag upplever som hårdhet är bara elektromagnetiska krafter som hindrar atomer från att passera genom varandra. Om det inte finns någon absolut "hårdhet", utan bara effekten av fundamentala krafter, vad är det jag egentligen känner?

Är verkligheten egentligen lös och flytande?

Till och med rörelse är en fråga om perspektiv. Jag ser en sten falla, men vad är det jag ser? Gravitation, säger vi. Men vad är gravitation annat än en krökning av rumtiden? Och vad är en sten? På en kvantnivå är den inte ens en fast "sak", utan en samling partiklar som kanske bara är excitationer i ett fält. Verkligheten tycks lösas upp ju närmare vi tittar.

Tänk på hur vi uppfattar tid – den rör sig som en ström, men vad är tid egentligen? Enligt den relativistiska teorin rör sig inte alla händelser på ett fast spår. Vi har alla vårt eget förhållande till tid beroende på vår hastighet och gravitationens påverkan. Och vad säger det om den objektiva verkligheten, om tiden inte ens är densamma för alla? Och det blir ännu mer förbryllande. Inom kvantmekaniken är en partikel inte en bestämd sak förrän vi mäter den. Innan dess är den bara en våg av möjligheter, en sannolikhetsfördelning snarare än en konkret enhet. Men när vi observerar den tvingas den att "välja" en specifik position eller hastighet.

Så vad fanns där innan vi såg? Om verkligheten på den mest grundläggande nivån inte ens existerar på ett entydigt sätt förrän den mäts, hur kan vi då tala om en objektiv värld? Experiment som Wigners vän antyder att olika observatörer kan leva i olika "verkligheter" samtidigt, där en händelse har inträffat för en person men inte för en annan.

Om verkligheten är beroende av observation, betyder det att den aldrig finns i sig själv, oberoende av betraktaren?

Finns det någon objektiv verklighet?

Finns det då ens en objektiv verklighet? Eller är allt vi upplever bara vår hjärnas tolkning av något vi aldrig kan nå direkt? Vi är instängda i våra sinnen, i våra modeller av världen, och kanske är det enda vi någonsin kommer åt just dessa tolkningar – aldrig "tinget i sig", den verkliga verkligheten. Och om det är så, vad betyder det ens att något "är"?

Att föra livet vidare – ett självbedrägeri?

Om vår verklighet bara är en konstruktion av sinnet, vad innebär det för våra föreställningar om mening? Sett ur ett strikt logiskt perspektiv saknar den mänskliga existensen en inneboende mening. Vi föds inte som något färdigt, utan formas gradvis till en upplevelse av ett "jag" – en illusion av kontinuitet och existens. Och som vi en gång uppstod ur det omedvetna, kommer vi att upplösas tillbaka i det, omvandlas till något annat som inte längre bär med sig den självupplevda kontinuiteten. Alla våra försök att skapa mening – genom kärlek, religion, ideologier, konst eller framgång – är människans försök att uthärda och hantera det oundvikliga slutet.

En av de mest etablerade metoderna för att skapa mening i livet är att föra vidare sitt arv eller att skapa ett nytt liv att älska genom att få barn. Men denna handling, som ofta framställs som altruistisk, kan i själva verket vara djupt egoistisk. Föräldrar fattar ett beslut om att sätta ett nytt liv till världen, ett beslut som det blivande barnet aldrig haft möjlighet att samtycka till. Eftersom ingen kan förutse barnets livsvillkor, dess framtida lidande eller välmående, innebär det att sätta ett nytt liv till världen en osäker satsning där utfallet är okänt. Det enda som är givet är att barnet en dag kommer att dö – och att detta liv, likt vårt eget, kommer att upplösas i tidens gång.

Existensens tomhet

Motivationen bakom fortplantning kan då förklaras som en mer eller mindre medveten ovilja att konfrontera existensens tomhet och den oundvikliga döden. En annan förklaring kan vara den sociala förväntan att reproducera sig, eller en enkel oaktsamhet i att söka egen njutning och tillfredsställelse.

En vanlig invändning till den här synen är att fortplantning skulle vara en biologisk drift – en instinktiv handling som inte kan ifrågasättas. Men detta argument faller när vi ser att människor har förmågan att välja om de vill skaffa barn eller avstå från det. Till skillnad från djur, som styrs av instinkter, är vi människor existentiella varelser med förmåga att reflektera över liv och död. Beslutet att få barn kan därför inte reduceras till en enkel biologisk impuls, utan det är också ett uttryck för våra psykologiska och filosofiska behov.

Människan tycks inte kunna uthärda tanken på meningslöshet och död utan att skapa meningar som kan hantera dessa existentiella realiteter. En av de mest accepterade och universella av dessa meningar är just att skaffa barn. Men detta är, liksom alla våra andra konstruktioner av mening, en skapad och subjektiv tolkning av vårt behov av syfte. Fortplantning blir därmed ett uttryck för människans behov att förtränga sin egen dödlighet genom att projicera en illusion av kontinuitet, syfte och livskraft. Det vi kallar för "livets mening" är inte något givet eller objektivt, utan en berättelse som vi skapar för att navigera genom vårt eget medvetandes mörka korridorer.

Om verkligheten är ett skuggspel, är inte också våra meningar det?

Vi tror att vi bygger något beständigt, men allt vi skapar löses upp i tidens ström. Frågan är om vi vågar se detta – eller om vi, likt de fångar i Platons grotta, hellre klamrar oss fast vid skuggorna på väggen.

Vi söker meningen i ett liv som vi inte kan förstå i sin fulla objektivitet, och vi skapar våra egna modeller för att kunna navigera denna subjektiva verklighet. Oavsett hur vi försöker greppa den, förblir verkligheten alltid bortom vårt fullständiga grepp, upplöst i vårt medvetandes reflektioner och tolkningar. Kanske är vi inte här för att förstå världen i sin helhet, utan för att uppleva och skapa mening i det lilla, subjektiva nu vi har. Och genom detta, konstruerar vi den verklighet vi måste leva i, tills vår existens löses upp i tidens gång.

Den objektiva verkligheten och den transcendentala sanningen

När vi betraktar verkligheten genom våra sinnen och vårt medvetande, tvingas vi erkänna att vår upplevelse av världen alltid är filtrerad genom subjektiva intryck och personliga tolkningar. Men om vi inte kan komma åt denna verklighet i sin helhet – om allt vi ser, hör och känner är genomsyrat av våra egna perceptioner – innebär det att vi lever i en värld av skuggor, där sanningen förblir oupptäckt? Kan det vara så att det finns en objektiv verklighet bortom vår förmåga att uppfatta den, en verklighet som vi bara får en svag aning om genom våra egna begränsade perspektiv?

En objektiv verklighet bortom perceptionen

Vi har tidigare diskuterat hur verkligheten kan vara en konstruktion av våra sinnen, en väv av subjektiva erfarenheter som vi tolkar för att skapa en sammanhängande bild av världen. Men denna bild är alltid en tolkning, aldrig en direkt upplevelse av det som verkligen är. Om vår uppfattning är så begränsad, kan det då finnas en objektiv verklighet som existerar oberoende av oss, en verklighet vi inte fullt ut kan nå?

För att förstå denna tanke kan vi vända oss till den östliga ortodoxa teologin, och specifikt till den teologiska skillnaden mellan Ousia och Energia som utvecklades av den bysantinske teologen Gregorios Palamas. Palamas lärde att Guds väsen (ousia) är transcendent och oåtkomligt för människan, medan vi genom Guds energi (energia) kan uppleva Hans närvaro i världen. Den objektiva verkligheten – om vi tolkar den som Guds väsen – kan alltså vara något som vi aldrig kan få full tillgång till genom våra begränsade sinnen. Men detta betyder inte att verkligheten inte existerar. Snarare innebär det att det vi upplever som verklighet är en reflektion av en större, okänd verklighet som vi kan komma i kontakt med, men aldrig helt förstå.

Gud som den objektiva verkligheten

Om vi accepterar tanken på en objektiv verklighet bortom våra sinnen, kan vi fråga oss: vad är denna verklighet? Ett teistiskt perspektiv skulle kunna föreslå att denna verklighet inte bara är ett objekt eller ett naturfenomen utan en transcendent, gudomlig existens – Gud. I detta fall skulle vi kunna säga att alla våra upplevelser, perceptioner och tolkningar av världen är reflektioner av Guds energi, den gudomliga närvaron som genomströmmar och ger liv åt allt.

Denna syn innebär att även om vi inte kan förstå Guds väsen direkt, kan vi fortfarande erfara Guds närvaro genom våra subjektiva upplevelser. Våra sinnen är inte tillräckliga för att nå den djupaste sanningen om verkligheten, men vi kan få en glimt av denna sanningsfulla verklighet genom de erfarenheter och insikter som Gud tillåter oss att ha.

För att förstå detta bättre kan vi tänka på vår upplevelse av världen som ett fönster genom vilket vi ser, men där fönstret är smutsigt och begränsat. Vi kanske inte ser verkligheten som den verkligen är, men vi får ändå se delar av den – glimtar av en större helhet, en helhet som är Gud. Därför är våra subjektiva upplevelser av världen inte nödvändigtvis "felaktiga", men de är alltid fragmenterade och ofullständiga. Den fulla sanningen om världen, om Gud, förblir bortom vår räckvidd.

Mening genom transcendens

Om vi antar att det finns en objektiv verklighet som är Gud, öppnas nya perspektiv på frågan om mening. Enligt denna syn skulle vår upplevelse av verkligheten inte bara vara en meningslös konstruktion, utan en del av en större, gudomlig plan. Om vi är en del av denna transcendentala verklighet, då bär varje ögonblick, varje handling, varje tanke ett djupare syfte – ett syfte som vi inte alltid kan förstå, men som är rotat i en verklighet som överskrider våra subjektiva tolkningar.

För den troende är denna sanning en källa till tröst och styrka. Trots att vi inte kan förstå hela Guds plan eller komma åt Guds väsen, kan vi ändå vara trygga i vetskapen att det finns en objektiv verklighet, och att våra liv är en del av denna större ordning. Vi kanske inte kan se den hela bilden, men vi kan lita på att vi är en del av något större än oss själva – något gudomligt.

Subjektivitetens gränser och det transcendentala hoppet

Om vi erkänner att vår förståelse av verkligheten alltid är begränsad, kan vi ändå hitta hopp i tanken på att det finns en objektiv verklighet som vi är en del av, och att denna verklighet är transcendent och gudomlig. Våra subjektiva upplevelser och tolkningar av världen kan vara förvrängda och ofullständiga, men de är ändå förankrade i en verklighet som vi inte helt kan förstå – en verklighet som kanske, genom tro och reflektion, kan ge oss en inblick i den objektiva sanningen.

Så när vi blickar ut mot världen och reflekterar över våra liv, våra val och vårt syfte, kan vi inte bara acceptera att vi lever i en subjektiv värld av illusioner. Vi kan också hoppas att bakom vår egen begränsade syn på verkligheten finns en objektiv sanning som vi, även om vi aldrig helt kan förstå den, får vara en del av – en sanning som kanske är Gud själv.

En påminnelse om subjektivitetens gränser

Men, detta resonemang kan förstås också ses som ett av alla subjektiva och inter-subjektiva försök att skapa mening i en subjektiv (eller inter-subjektiv) uppfattning av verkligheten. För även om vi söker efter en objektiv sanning, kan vi aldrig helt fly undan vår egen perception, våra begränsningar som människor och de perspektiv som våra sinnen och vårt medvetande skapar. Vad vi kallar för "verkligheten" är alltid en konstruktion – ett resultat av våra inre modeller, våra tolkningar och de överenskommelser vi gör som samhälle och individer. Och om denna subjektiva upplevelse är vår enda ingång till världen, hur kan vi då vara säkra på att vi verkligen gripit den objektiva sanningen? Kanske, i slutändan, är även våra mest djupgående reflektioner bara skuggor av en större verklighet, ouppnåelig men evigt närvarande.

Detta påminner oss om att varje försök att förstå världen, och varje strävan efter att ge våra liv mening, alltid sker inom ramen för våra egna begränsade perspektiv. Oavsett om vi ser dessa perspektiv som fragment av en större objektiv verklighet, eller som självständiga och avslutade subjektiva konstruktioner, är de alltid, på något sätt, våra egna – och därmed en del av det eviga, mänskliga sökandet efter sanning och syfte.